

ISSN 1392-0456 (Print)
ISSN 2029-7181 (Online)
<https://doi.org/10.15823/istorija.2025.138>

Istorija / History

2025, t. 138, Nr. 2, p. 97–100 / Vol. 138, No. 2, pp. 97–100, 2025

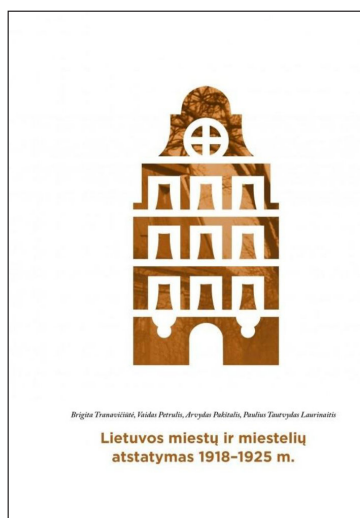
VYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
M C M X X I I

Knyga apie Lietuvos miestų ir miestelių atkūrimą po Pirmojo pasaulinio karo

Dr. Mindaugas Balkus

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra, V. Putvinskio g. 23, LT-44243 Kaunas, Lietuva
El. p. mindaugas_balkus@yahoo.com

Brigita Tranavičiūtė, Vaidas Petrulis, Arvydas Pakštalis, Paulius Tautvydas Laurinaitis. *Lietuvos miestų ir miestelių atstatymas 1918–1925 m.* Mokslo monografija. Sudarytoja Brigita Tranavičiūtė. Kaunas: Technologija, 2023, 384 p. ISBN: 9786090218334, eISBN: 9786090218327, DOI: 10.5755/e01.9786090218327

1 pav. Knygos viršelįs

Lietuvos urbanistikos, architektūros ir miestų istorijos tyrėjai bei šia tematika besidomintys entuziastai gali džiaugtis – 2023 metais pasirodė itin reikšmingas keturių

autorių atliktas išsamus tyrimas, atskleidžiantis Lietuvos miestų ir miestelių atkūrimą po Pirmojo pasaulinio karo. Tai svarus darbas Lietuvos architektūros ir urbanistikos tyrimų istoriografijai.

Monografija buvo parengta ir išleista vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuotą projektą „Lietuvos miestų ir miestelių atstatymas 1918–1925 m.“ (projekto sutarties Nr. S-MOD-21-1) pagal Lietuvos mokslo tarybos remiamą nacionalinę mokslo programą „Modernybė Lietuvoje“. 2023 m. minėta monografija tapo Kauno technologijos universiteto mokslininkų parengtų monografijų konkurso viena iš nugalėtojų. Verta paminėti, jog gana brangus spausdintas leidinys turi visiems prieinamą alternatyvą – jį galima nemokamai skaityti Kauno technologijos universiteto elektroninių knygų portale ([https://ebooks.ktu.edu/product/lietuvas-miest%C5%B3-ir-miesteli%C5%B3-atstatymas-19181925-m](https://ebooks.ktu.edu/product/lietuvas-miest%C5%B3-ir-miesteli%C5%B3-atstatymas-19181925-m;žiūrėta 2024 m. lapkričio 11 d.)); žiūrėta 2024 m. lapkričio 11 d.).

Šis autorių kolektyvas, kurio branduolys dirba Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos instituto Architektūros ir urbanistikos tyrimų centre, prieš publikuodami knygą, parengė susijusios tematikos straipsnį anglų kalba.¹ Džiugu, kad tyrėjų komanda ir toliau plėtoja monografijos temą. 2024 m. pasirodė jų publikacija apie sunaikintų žydų namų atstatymą po Pirmojo pasaulinio karo.²

Knygą sudaro 4 stambūs skyriai, padalyti į poskyrius, o kai kurie jų ir į skirsnius. Leidinio struktūra logiška, aiški ir nuosekli. Pirmajame skyriuje „Lietuvos miestų ir miestelių atstatymo prologas“ (autoriai – Arvydas Pakštalis, Brigita Tranavičiūtė) nagrinėjami Pirmojo pasaulinio karo metu Lietuvos miestams ir miesteliams padaryti nuostoliai. Poskyryje „Karo nuostolių nustatymo problema“ bemaž pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje, remiantis gausiais archyviniais šaltiniais, buvo detalai aptarta Pirmojo pasaulinio karo metu padaryta žala pastatams Lietuvoje. Labai sveikintina, kad buvo pasitelktas pas mus iki šiol beveik nenaudotas šaltinis – Amerikos žydų Jungtinio paskirstymo komiteto archyvo („American Jewish Joint Distribution Committee Archives“, JDC) medžiaga. Antrajame skyriuje „Instituciniai ir teisiniai Lietuvos miestų ir miestelių atstatymo aspektai“ (autorė – B. Tranavičiūtė) aptariamas Lietuvos atstatymo klausimų sprendimas Steigiamajame Seime, atskleidžiama, kokios institucijos (Vidaus reikalų ministerijos Miestų ūkio skyrius, Lietuvos atstatymo komisariatas ir kt.) buvo sukurtos koordinuoti atstatymo procesus. Pristatomi šioje srityje dirbę architektai ir inžinieriai (taip pat ir iš užsienio atvykę specialistai). Publikuojami Lietuvos atstatymo srityje dirbusių specialistų Eugenijaus Kubiliaus, Tado Šulco, Jono

¹ TRANAVIČIŪTĖ, Brigita; PETRULIS, Vaidas; LAURINAITIS, Paulius Tautvydas; PAKŠTALIS, Arvydas. Architectural features of cities and towns during the period of Lithuania's reconstruction in 1918–1925. *Architecture and urban planning = Architektūra un pilsetplānošana*. Warsaw: Sciendo, 2022, Vol. 18, Iss. 1, p. 100–110. ISSN 1691-4333, eISSN 2255-8764. DOI: 10.2478/aup-2022-0010

² TRANAVIČIŪTĖ, Brigita; PETRULIS, Vaidas; LAURINAITIS, Paulius Tautvydas; PAKŠTALIS, Arvydas. American Jewish Joint Distribution Committee and the reconstruction of destroyed Jewish homes in Lithuania, 1921–1924. *Journal of Baltic studies*, 2024, Vol. ahead-of-print, Iss. ahead-of-print, p. 1–18. Portland: Routledge; Taylor & Francis Group. ISSN 0162-9778, eISSN 1751-7877. DOI: 10.1080/01629778.2024.2319123

Saleneko ir kt. Lietuvos Respublikos vidaus pasų kortelių vaizdai (šie dokumentai saugomi Kauno regioniniame valstybės archyve). Apžvelgiama statybų sritį reglamentavusi teisinė bazė. Trečiajame skyriuje „Miestų ir miestelių planavimo racionalizacija“ (autoriai – A. Pakštalis, B. Tranavičiūtė ir Paulius Tautvydas Laurinaitis) aptariama, kokią užsienio patirtį buvo bandoma pritaikyti atstatant Lietuvos miestus ir miestelius po Pirmojo pasaulinio karo. Gana išsamiai apžvelgta Kauno, Šiaulių, Panevėžio (dalies miesto – Slobodkos) bei kitų miestų ir miestelių atstatymo ir vystymo situacija 1918–1925 m. Verta paminėti, jog detalai pristatytas inžinierių Mariaus Frandseno ir Antano Jokimo parengtas Kauno miesto urbanistinės raidos planas ir jo atsiradimo istorija. Atskirai nagrinėjama, kaip buvo plėtojama miestų ir miestelių infrastruktūra (gatvės, tiltai, įrengiama kanalizacija ir vandentiekis (Kauno atvejis). Aptariama statybų pramonės padėtis, diktavusi faktines Lietuvos miestų ir miestelių atstatymo galimybes. Ketvirtajame skyriuje „Architektūriniai miestų ir miestelių statybos bruožai“ (autorius – Vaidas Petrulis) aptariamos tuomet Lietuvoje vyravusios architektūrinės tendencijos, tų laikų funkciniai poreikiai, atskleidžiama, kokios medžiagos ir technologijos naudotos statybose. Aptariant visuomeninės paskirties pastatų architektūrą atskirai nagrinėti sakralinės paskirties objektai (bažnyčios, sinagogos, cerkvės), įvairių įmonių, įstaigų ir organizacijų būstinės (Teisingumo ministerijos rūmai, Centrinio žydų banko Kaune pastatas ir kt.), švietimo (Lietuvos universiteto Fizikos-chemijos instituto, Marijampolės mokytojų seminarijos ir kt.), sveikatos apsaugos (Kauno Raudonojo Kryžiaus, Mažeikių ir kt. ligoninių) bei kultūrinės paskirties pastatų (Valstybės teatro rūmų, Laikinosios Mikalojaus Konstantino Čiurlionio galerijos, Meno mokyklos ir kt.) architektūra. Atskirame poskyryje išsamiai aptarti gyvenamieji mediniai ir mūriniai pastatai bei tuomečiai jų statybų iššūkiai.

Autoriai knygoje pateikė architektūrinių ir urbanistinių objektų pavyzdžių iš įvairių Lietuvos miestų ir miestelių (ne tik Kauno, bet ir Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės, Šakių, Biržų ir kt.). Galima pasidžiaugti, jog monografijoje publikuota daug Lietuvos provincijoje esančių bažnyčių projektų – Kaišiadorių Kristaus Atsimainymo, Žiezmarių Šv. Apaštalo Jokūbo, Panemunio Švč. Trejybės, Sudargo Šv. Jono Krikštytojo, Kužių Švč. Mergelės Marijos Gimimo ir kt.). Knygoje galima rasti Kėdainių, Rokiškio, Tauragės, Prienų, Šakių, Ukmergės ir kt. 1919–1922 m. sudarytų miestų planų.

Monografijoje panaudotas gausus pluoštas archyvinių šaltinių, daugelis jų į mokslinę apyvartą įtraukiami pirmą kartą. Tyrime yra daugiau nei 1 170 išnašų į naudotus šaltinius ir literatūrą. Monografijoje publikuojama daugiau nei 330 įvairių nuotraukų, miestų planų, pastatų projektų iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Kauno regioninio valstybės archyvo, įvairių muziejų bei privačių kolekcijų. Įspūdinga iliustracijų gausa labai praturtina knygą, tačiau jų aprašymuose nenurodytos konkrečios archyvinės bylos, iš kurių paimti pastatų projektai, miestų planai (nurodomas tik archyvas). Taip pat nenurodyti muziejuose ar archyvuose saugomų nuotraukų inventoriniai numeriai.

Kaip tam tikrą knygos trūkumą galima paminėti, jog iliustracijų aprašymuose esančios pavardės ne visais atvejais atsidūrė asmenvardžių rodyklėje, tad, ieškant kokio nors asmens (projektuotojo ar objekto savininko), šia rodykle visiškai pasikliauti nevertėtų.

Nepaisant paminėtų techninio pobūdžio trūkumų, knyga yra fundamentalus darbas apie Lietuvos miestų ir miestelių architektūrinę ir urbanistinę raidą 1918–1925 m. Iki šiol šis laikotarpis – pirmasis septynmetis po Pirmojo pasaulinio karo – buvo menkai atskleistas, tyrėjai nebuvo „pajudinę“ tokių gausių archyvinės medžiagos klodų, kuriuos šios knygos autorių kolektyvas sėkmingai panaudojo savo tyrime.

Pagyrimo nusipelno leidinio poligrafinė kokybė (spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė). Labai originalus monografijos viršelio sprendimas – jo viduryje išpjautas stilizuotas pastato fasado motyvas, per kurį, lyg langelį, matosi Antano Jokimo vilos, iškilusios 1925 m. Vydūno alėjoje Kaune, nuotrauka. Ši neobarokinių motyvų turinti medinė vila tarsi suteikia galimybę interpretuoti knyga perduodamą mintį, kad iki 1925 m. Lietuvos miestai ir miesteliai jau buvo daugmaž atstatyti po Pirmojo pasaulinio karo negandų, bet jų architektūrinė raiška dar tebebuvo istoritinė (ataidinti iš XIX a.) – sraunios tarpukario modernizmo bangos dar teko palaukti apie penketą metų.